Црквене студије, Ниш / Church Studies, Nis *16-2019, 415-431*

УДК 271.2-428"11/12"
271.222(497.11)-726.1-36:929 Сава, свети

Зорица Никитовић
Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци – Република Српска
e-mail: zorica.nikitovic@flf.unibl.org

СЛОЖЕНИЦЕ У *ЗАКОНОПРАВИЛУ СВЕТОГ САВЕ*

Апстракт: *Радом се даје приказ сложеница у Законоправилу Светог Саве, кључне књиге у кораку задобијања самосталности Српске Цркве 1219. године, као посебног лексичког слоја којим су именовани специфични садржаји егзистенцијалне партиципације у Домостроју спасења и учествовања или одступања од саборне Истине. Грађа је сагледана према критеријуму правилности/неправилности вјере, онако како су је у првим вијековима хришћанства дефинисали Свети Оци, а Законоправилом утврдио Свети Сава. Како грађа илуструје, принцип опозиције представља основни лексички однос, не само лексичко-семантичких група назива за вјеру* правовѣрнѥ – зловѣрнѥ, *већ семантичког поља вјере у цјелини, па се у складу са значењем двокорјенске лексике врши даља класификација.*

Кључне ријечи: *сложенице, Законоправило Светог Саве, српскословенски језик, терминологија, лексичко-семантичка група,* правовѣрнѥ, зьловѣрнѥ.

1. Увод. У процесу задобијања самосталности Српске Цркве, настојањем Светог Саве[1] да просвијетли ѕемлю людн своѭъ о вьсакыѩь правилѣ свѣтыхъ апостоль и отьчьскѫъ оуставь, да просвијетли црквеним правилима све оне који су у српској земљи позвани на управу црквену[2] настале су книгы сиѥ глаголиемыѥ грьчьскыниѩь ѥзыкоѩь

1 Запис из Теофиловог зборника датира само петнаест година послије смрти Светог Саве. *Морачки препис* је преписан са Крмчије епископа Теофила Будимљиског из 1252. У запису који се налази на крају Иловичког, Рашког и Морачког преписа стоји да је та књига настала трудом Светог Саве. иѕндѣ же на свѣть нашего ѥзыка божьствьньноѥ се писаниѥ потьщанниемь и любовию ѩногою и желаннием нѣь ѩлада освещьньнааго и благочьстивааго и прѣосвещеньнааго и прьвааго архиѥпископа всеѥ срьбьскыѥ ѕемлѥ кнрь савы сына преподобьнааго отьца симеона прьвааго наставника всен срьбьсцѣи ѕемли сь же благочьстивыи архиѥпископь и кралевьство обновии и осветии вь срьбьсцѣи ѕемли [...] „А изађе на светлост нашег језика овај божаствени спис старањем и љубављу великом и жељом из младости освећеног, богочастивог и преосвећеног и првог архиепископа све Српске земље и поморске кир Саве, сина преподобног оца Симеона, првога наставника све српске земље [...]“ (Соловјев 1932, 21).

2 Милаш 2005, 427. Као савременик, ученик и први биограф Светог Саве „богоумни јеремонах Доментијан“ посвједочио је и забиљежио да је 1217. године Сава дошао у Солун, у манастир Филокал, у ком „остаде колико хтеде, и книгы ѩногїи прѣписа законьныѥ о испрaвленїи вѣрѣ, ихъже трѣбоваше съборьнаа ѥмоу црькви. И све учинивши што је на потребу светињи његовој, крете тако ка земљи отацбине своје” (Доментијан 2004, 212). А такође је поставио епископе за своју цркву и послао их свакога у његову епархију прѣдавь ѩь коѩоуждо книгы законьныѥ (Милаш 2005, 427). На полисемију глагола прѣписати, који осим значења ‘преписати’ у старом српском језику има значење ‘превести’, указује још Н. Милаш као изворе наводећи Шафарика и Флоринског. „Шестодневьникь светааго Иоаньна Златооуста прѣписа попь Венедиктъ отъ грьчьскааго езыка на срьбьскыи (2005, 474, 431).

номоканонь и сказаемыѥ нашымь ѥзыкомь законоуправило[3]. Најобимнија књига српске рукописне традиције, можда, најбоље илуструје како се „са преводима древнохришћанских византијских, богослужбених и богословских текстова крштавала и благодатно преображавала сама стихија српске мисли и речи и постајала словесна, логосна, тј. богословна, теолошка[4]. Иако је овај монументални споменик црквеног и грађанског права „који заузима посебно мјесто у историји византијско-словенских и међусловенских средњовјековних црквених и културних веза“[5], у претходна два стољећа с различитих аспеката и угла различитих научних дисциплина бивао предмет истраживања, језичка истраживања, уз ријетке изузетке, обогатила су историју светосавског номоканона низом контраверзних ставова, док је конкретан филолошки опис утемељен на изворној грађи преписа, изостао[6]. Стога овим радом, којим се презентује један, са историјског али и савременог гледишта, веома битан лексички слој књижевног језика Светог Саве, дајемо свој прилог обиљежавању 800 година постојања Српске правовјерне Цркве.

Редакцијски језици су из старословенског језика наслиједили сва лексичка средства, међу којима и сложенице, тако да је и у српскословенском периоду писмености настављена традиција стварања разноврсних калкова, при чему је слагање и даље остало продуктиван творбени модел[7]. Преводиоци старозавјетних и новозавјетних књига, патристичких трактата, литургијске поезије, крмчија и др., стварајући књижевни језик, били су уједно и творци философско-теолошке и друге специјалне терминолошке номенклатуре[8]. Сложенице као посебан лексички слој[9] један су од важних путоказа кроз књигу која представља метод једне културе у њеној

3 Поред неколико руских сачувано је једанаест српских преписа: Иловички (1262), Сарајевски (крај 13. − прва четвртина 14. в), Рашки (1305), Дечански (1340), Пчињски (1360-1370), Београдски (друга половина 15. в), Хиландарски (15. или 16. в), Савински (1602), Пећки (1552), Милешевски (16.в (одн. 1295)), Морачки (1651).

4 Јевтић 2001, 248.

5 Турилов 2013, 45.

6 Досадашња истраживања у највећој мјери кретала су се око ауторства светосавског Номоканона, тако да ни један од једанаест сачуваних преписа није истражен са филолошког аспекта, тј. само је Иловички препис у одређеној мјери описиван. О досадашњим проучавањима Иловичког преписа и Законоправила у цјелини од најновије литературе в. Никитовић 2018а, 301−320.

7 Током овог периода стваране су нове сложенице, а подстицај за то и даље је био грчки језик. За потребе превођења, када преводилац није могао дословно пренијети грчку сложеницу или синтагму постојећим рјечничким фондом, настајала је словенска композита, в. Цејтлин 1977, 186; Грковић-Мејџор 2001. Међутим, граде се и нове лексеме, које се не могу довести у везу са грчким изворником. Тај процес присутан је и код оригиналних дјела (в. Никитовић 2014) и код преведених дјела (в. Zett 1970).

8 Верещагин 1997, 36.

9 Лексика сачуваних старословенских споменика показала је да је свака 16 лексема сложеница што говори о томе да оне чине једну од карактеристичних особености лексичког система старословенског језика (Цејтлин 1977, 186). Сам процес калкирања јесте сложен процес у коме се унутар различитих лексема могу наћи различити елементи калкирања (Ефимова 2006, 14). Узимајући за примјер калкиране сложене лексеме, које у својој структури садрже суфикс -ць, В. С. Јефимова напомиње да се састав морфемских и семантичких структура грчких и старословенских лексема не подудара, на примјер „код двокорјенских лексема са суфиксом -ць/-ца, творбена основа је глаголске семантике, док грчки корелати ипак у својој већини представљају композите са другом компонентом именског поријекла: старословенске лексеме су суфиксално оформљене онда када грчке одговарајуће лексеме у знатној већини представљају субстантивно употријебљене придјеве, а не суфиксално изведене именице“ (2006, 84).

идејности и егзистенцијалној партиципацији есхатолошке димензије Царства Божијег, књиге која нуди живо познање канона, не само канона као правила вјере, већ правила која се у живот спроводе да би се, по ријечима Отаца, „лаж истријебила, а истина посијала, да би се зло искоријенило, а повратила врлина“ (П25).

Циљ овог истраживања јесте да прикаже сложенице у *Законоправилу Светог Саве*, тј. да утврди које реалије духовне и материјалне природе су означене овим творбеним моделом. С аспекта морфемске структуре корпус, дакле, чине ријечи које имају два лексичка језгра било да је ријеч о првостепеним дериватима – твореницама насталим слагањем или сложено-суфиксалном творбом[10], било другостепеним дериватима – префиксалним или суфиксалним изведеницама, или, пак, твореницама насталим лексикализацијом ширег реченичног контекста. Иако је критеријум за експерпцију грађе био творбени тип лексеме, истраживање ће, ипак, бити усмјерено на лексичко значење, тачније на семантички садржај лексичке јединице и њен прагматички оквир. *Законоправило Светог Саве* је споменик јединствен у систему словенских средњовјековних књижевних жанрова, и представља скуп текстова идентичне функционалне усмјерености и прагматичног контекста православне духовности репрезентованог у сложено јединство језичке форме и значења. Акценат истраживања стављен је на лексички план у сврху грађења свеобухватније семантичке слике цјелине једне културе. Проучавање сложеница као посебног лексичког слоја српскословенског појмовника подразумијева разумијевање семантике лексеме која проистиче из прагматичког контекста самог споменика насталог у оквиру преводилачке мисије Светог Саве прожете оригиналношћу[11] њеног творца у оној мјери у којој је то изискивало стварање зборника црквених правила и канона за јединствен временски тренутак, не само осамостаљивања Српске Цркве, већ за дати историјски тренутак у коме су се дотадашњи номоканони у правовјерној црквеној пракси показали недовољним и непотпуним[12].

Лексичко-семантичке групе ријечи продукт су историјског развоја одређеног језика или групе језика, кад је номоканонска грађа у питању, не само ареала Slavia orthodoxa, већ укупног православно-византијског културног ареала. Да лексичко-семантичка парадигма није иста ни кроз све језичке епохе ни епохе у цјелини, то нам недвосмислено свједочи *Законоправило Светог Саве* у коме је централни лексички однос семантичког поља назива за вјеру однос антонимије. Како су наша досадашња истраживања[13] овог споменика показала, лексеме које означавају називе за вјеру образују само двије лексичко-семантичке групе − правовѣрниѧ и ѕьловѣрниѧ. Међутим, увид у грађу показао је да је принцип опозиције[14], као резултат вишевјековног рађања и грађања различитих јереси и вјерских покрета супротстављених *правој/правовјерној*

10 Под слагањем подразумијевамо искључиво првостепене деривате који у својој структури имају два коријена ријечи (два лексичка језгра, двије теме), а никако ријечи које поред једног лексичког језгра имају префикс, а које се још само у србистици погрешно третирају као сложенице, в. Драгичевић 2014, 60−72.

11 Довољно је погледати критички апарат Иловичког преписа који најочигледније показује у којој мјери је једна тако сложена тематика као што је номоканонска изискивала дораде, појашњења, убацивање нових ријечи, изостављање оних садржаних у грчком предлошку и др.

12 В. Соловјев 1932; Богдановић 1979.

13 Никитовић 2018а; 2018б; 2018в.

14 да не в(ь)нидеть бл(а)гочьстивыи вь цр(ь)к(ь)вь нечьстивыихъ И164,30/31; при ѡарканѧнѣ благочьстивѣѩь ц(ѣ)с(а)ри сьбра се на ѕлочьстиваго и скврьнаго еретика диѡскора И305,5/8; ѕловѣрнаѧ повелѣнниѧ ѕлыхъ еретикъ побеждена быше четвора же правовѣрнаѧ повелѣнниѧ оутврьждена быше И34,22/25; брачноѥ ѕаконоположеннѥ / беѕаконнѥ 379а,2/16, итд.

вјери, карактеристичан за лексички систем у цјелини, тако да ће сложена лексика бити представљена према критеријуму правилности/неправилности вјере, онако како су је у првим вијековима хришћанства дефинисали Свети Оци, а прихватили Свети Сава и други јерарси православне Цркве вишевјековном употребом[15] Савине Крмчије која је „представљала једну чврсту вековну златну копчу, која веже у нераскидиво духовно јединство све православне словенске цркве“[16]. „Почев од 1219. године па до XIX столећа, а делом и у XX столећу, ова је К служила као главни правни извор, као corpus juris utriusque за све источно словенство, за све православне и словенске цркве, а делом и за државе са православним словенским становништвом – за Србију, за Бугарску и за Русију, те делимично и за Румунску цркву“[17].

За ово истраживање коришћен је *Иловички препис* (1262)[18] као најстарији, самим тим са филолошког аспекта најзначајнији од сачуваних преписа[19]. Корпусом су обухваћене именице, придјеви, глаголи, партиципи и бројеви, различите врсте ријечи које због вишедимензионалности методолошког приступа није било могуће посматрати одвојено[20], како то налаже теорија семантичких поља (СП) односно лексичко-семантичких група (ЛСГ), као што ни примјери нису презентовани у потпуности једнообразно и без њиховог макар и најкраћег контекса, па чак и кад су у питању именице, јер је граматичка структура реченице и распореда њених чланова у српскословенском језику подлијегала другачијим синтаксичко-семантичким законитостима (висок удио партиципских конструкција, супстантива и др). Значења сложеница су дата водећи рачуна о њиховој семантичкој реализацији и према постојећим преводима *Законоправила*, првенствено према преводу *Сарајевског преписа*.

---

15 Бугарска црква је 1226. године преузела *Законоправило Светог Саве* и управљала се њиме, а 1262. године бугарски кнез Светислав послао је Законоправило руском митрополиту Кирилу III да се по њему управља. Том приликом, нагласио је да се по тој књизи треба управљати свако царство. На Владимирском сабору 1274. године, *Законоправило Светог Саве* било је усвојено као званични канонски зборник Руске Цркве, тј. „после Владимирског сабора Савина К је или у своме првобитном облику (рјазанска редакција) или са заменом скраћеног текста канона пуним (софијска редакција) постала једини званични извор канонског права у Русији“ (Троицки 1952, 2). Шире о овом питању в. Щапов (1978).

16 Вуић 1930, 455, цит. према: Троицки 1952, 2.

17 Троицки 1952, 1.

18 *Законоправило* представља најобимнију књигу српскословенске рукописне традиције коју ексцерпцијом грађе, нажалост, за ову прилику нисмо успјели прећи цијелу. Примјери које доноси овај рад ексцерпирани су из укупно 660 страница рукописа (од постојећих 800), али сигурни смо да предочени корпус убједљиво илуструје лексички ниво књиге. Примјери који су уз број странице и реда наведени уз ознаку И ексцерпирани су из: *Законоправило Светога Саве 1*. Приредили и превели: Миодраг М. Петровић и Љубица Штављанин-Ђорђевић. Београд: Историјски институт, 2005, док су примјери без словне ознаке а са наведеном страницом, ступцем и бројем реда из: *Законоправило или номоканон Светог Саве. Иловички препис 1262. година, фототипија*. Приредио и прилоге написао Миодраг М. Петровић, Горњи Милановац: Дечје новине1991. Због простора у раду се наводи само по један примјер потврде, иако су бројне сложенице веома фреквентне.

19 Напомињемо да су лексички дублети међу преписима занемарљиви. Компарацијом лексике *Иловичког и Морачког преписа* уочено је само неколико лексичких дублета.

20 Методолошке потешкоће односе се на критеријум врсте ријечи. Иако је уобичајено да се творбени типови сагледавају према творбеном значењу твореница, које је прије свега условљено врстом ријечи, због примарно семантичког критеријума који примјењујемо ово није оствариво.

2. Антонимским односом ЛСГ правовѣрниꙗ и ЛСГ ѕловѣрниꙗ унутар СП[21] назива за вјеру структурисан је лексички систем *Законоправила* у цјелини. На основу овог основног критеријума грађу можемо подијелити у двије односно три скупине. Трећу скупину чиниле би лексеме неутралне конотације у односу на СП вјере, општеупотребна лексика.

2.1. **Лексичко-семантичка група правовѣрниꙗ**. Унутар ЛСГ правовѣрниꙗ може се издвојити неколико тематских цјелина с напоменом да је понуђена класификација условна јер се лексичка значења појединих сложеница међусобно преплићу[22]. Ову ЛСГ одликује висок удио терминолошке лексике из домена догматике, литургике, црквеног права, аскетике, естетичке калокагатије, и др., као и других појмова богословско-пјесничке провенијенције насталих богонадахнућем византијских богослова и словенских древних писатеља.

2.1.1. Сложенице којима је именована правдаꙗ / правовѣрнаꙗ вѣра **и њени синоними**[23]. Семантички садржај теринолошких израза правдаꙗ/правовѣрнаꙗ вѣра и правовѣрниѥ у потпуности је теолошке природе и подразумијева изложенија вјере, списе и трактате у којима су древни Оци Цркве подробно изложили и прецизирали суштину православног учења, прецизно формулисавши учења Цркве у вези са питањима која су изазивала спорове[24]. Саборно одређење вјере свој коначни језички израз у виду догмата добило је кроз језички израз данас познат под именом Символ вјере: ѕнамѥниѥ ѥсть вѣрогюшедлоу се свѣтоѥ ѩзъѡбраженіѥ всакь бо вѣрогѥ и правовѣрно исповѣдаѥть сиѩь поученіѥль правовѣрноую вѣроу истиннно ꙗко же и свѣти наѩь предаше глаголеть бо правовѣрно вѣрогѥ и сице [...] (СП2013: 12,1/12–20). „Символ вјере јесте знамење вјерујућим људима јер сваки од њих на истинити и правилан начин исповиједа праву вјеру, како су то свих шест Сабора утврдили и предали нам. Правовјерни овако говори" [...] Поред појма правовѣрниѥ у овој тематској групи потврђено је још неколико синонимних назива.[25]

подиловани бываѥль правовѣрно вѣрогющен И36,4/5 правовјерно; правовѣрню вьсиꙗвьшоу и благочьстню ѡдрьжещоу И361,32 правовјерје засија и благочешће се учврсти; правовѣрнаꙗ и сп(а)сьнаꙗ повелѣнниꙗ И11,13 правовјерне и спасоносне заповјести; правовѣрнии[26] *sups.*

---

21 Терминолошка неуједначеност је присутна при употреби појмова тематска група, семантичко поље и лексичко-семантичка група, в: Буйленко 2012, 89–92, зато што у литератури нема јединственог мишљења о природи ЛСГ. Једни аутори ЛСГ схватају као врсту семантичког поља (СП), док је други сматрају равноправном унутар језичког система. Узрок томе бројни аутори виде у својствима самог лексичко-семантичког језичког система. Осим тога, у веома обимној литератури о проблемима ЛСГ и СП постоје разлике у односу на одређена питања теорије ЛСГ, посебно се насумично и као синоними користе термини: ЛСГ, семантичко поље, тематска група. У принципу главне разлике при одређењу појма семантичко поље тичу се тога што СП карактерише „веће обухват" лексичких јединица него код ЛСГ, и што се СП обухвата више врста ријечи за разлику од ЛСГ која обједињују лексичке јединице само једне врсте ријечи, Буйленко 2012, 89.

22 Питање класификације сакралне лексике српскословенског језика захтијева ширу елаборацију која излази из оквира овог истраживања.

23 Детаљан опис ове тематске групе в. у Никитовић 2018в.

24 „Сва богословско-догматска борба Светих Отаца на свим Васељенским Саборима кретала око одбране од јеретика два централна хришћанска догмата, јер са та два света догмата – догмата о Светој Тројици и догмат о Оваплоћењу који сачињавају суштину православља, стоји или пада целокупна хришћанска вера и Црква. У та два основна и свеобухватна догмата садржани су сви остали Свети догмати, сва тајна Бога Живог и Истинитог и његовог дела стварања и спасења света и човека у Христу" (Јевтић 2004, 102).

25 Детаљан опис ЛСГ правовѣрниꙗ и ЛСГ ѕловѣрниꙗ унутар СП назива за вјеру в. Никитовић 2018в.

26 Једна од одлика корпуса у цјелини јесте супстантивизам, поименичење придјева и партиципа у адјективној функцији и њихова самостална служба у реченици: реци ѩи благоговѣнне *sups.* И575,13

И29,33; правовѣрнєн вѣрн И52,13/14 правовјерна вјера; правовѣрьныиь кр(ь)стиѩноиь И341,23 правовјерни хришћани; православнаѩ вѣра[27] 262,2/7 православна вјера; благочьстиє *n*. И679,26 правовјерје; бл(а)гочьстиѩ n. И24,27 благочашће; бл(а)гочьстиваго ц(а)ра *adj*. И277,15 побожни; бл(а)гочьстныи (ѡнастырь) И 628,19/20 благочастни; бл(а)гочьстьно (реклн) И 47,10 благочастиво; благоговѣнноиь И462,10 побожан; приходєщихъ бл(а)гочьстивѣи нашѣи вѣрѣ И116,16/17 православна вјера; богочьстиє И219,6−7,9 благочашће, православље; бл(а)гоговѣнієиь 135,13 побожност; бл(а)гоговѣнныхъ ѡнисѣхъ И632,1/2 побожни; рєци ѡи благоговѣнне *sups*. И575,13 побожни; бл(а)говѣрнѩ n. И436,21; побожност; бл(а)говѣрню n. И431,11/12; И509,25/26 православље; ноустии благовѣрныи И24,9 правовјерни; бл(а)говѣрьныиь повелѣнниєиь И143,26/27 правовјерни; б(о)говѣрнѩ И216,31 правовјерје; єдиновольныхъ И601,4 једновјерни (правовјерни); єдиновѣрныхъ И19,25 правовјерни; єдинородныє свои И574,19 који припадају истој вјери (ант. од варвари).

2.1.2. Сложене ономастичке лексеме из сакралне сфере. Сложеница теолошке семантике потврђене су у сфери ономастичке лексике, као дио личног имена светитеља, празника и др. Ови оними називају се агионими и агиоантропоними. У састав агиоантропонима улазе дескриптори тј. епитети који додатно описују поједине карактеристике светитеља као личности[28]. Агионими представљају ономастичку лексику из сакралне сфере у оквиру којих се разликују:

а) теоними: вседрьжителѩ И410,13 Сведржитељ; животворьць И596,32 Животворац;

б) теотоконими: богородице И17,21 Богородица; приснод(ѣ)в(н)цоу И463,21 Приснодјева (Богородица), приснод(ѣ)воую И29,28 Приснодјева (Богородица);

в) агиоантропоними, властито име канонизованог светитеља: петра св(ѣ)щєнномоучєника И112,25 свештеномученик; б(о)гоѡ(ть)ц давидь И31,25 богоотац; ѕлатооустьць И437,26 златоусти; ѕлатооустын И438,20 златоусти; іѡан(н)а богословца И159,10 Јован Богослов; григорнѩ чюдотворца И112,25 Григорије Чудотворац; константинѩ б(ла)городнаго 116,6; стефана прьвоиі(оу)ч(є)н(н)ка И164,5 Стефан Првомученик; богословцоу И393,31 Богослов; григорню б(о)гословьцоу И553,21 Григорије Богослов.

в) хеортоними, називи празника: с(вє)т(а)го б(о)гоѩвленнѩ И708,1; Богојављење; ѡ петьдесетнїцн И72,2 Педесетница; вь петьдесетьныи *sups*. И73,2 Педесетница.

2.1.3. Сложенице и изрази којима су означени садржаји који су у вези са догматима правовјерне Цркве; Тројична и друга терминологија. Ова тематска група сложених ријечи представља терминолошку лексику насталу у првим вијековима хришћанства за потребе дефинисања основних постулата вјере. Процес стварања теолошког терминосистема је жив и динамичан процес који је трајао и траје током читаве хришћанске епохе[29]. „Сва богословско-догматска борба Светих Отаца на свим Васељенским Саборима кретала око одбране од јеретика два централна хришћанска

побожни; ѕловѣрныхъ *sups*. И 137,23 зловјерни, итд. Ова особина позната старословенским споменицима објашњава се творбеним развојем лексичког система у коме паралелно са суфиксално новооформљеном именицом у супстантивној функцији егзистира придјевски дериват без суфикса, в. Ефимова 2006.

27 У *Законоправилу* се као ознака праве вјере користи сложеница правовѣрнє. Наводимо једину потврду за до сада уочену сложеницу православнє: бѣгаитє таковыхъ творнти цр(ь)кьвы соуще б(о)жиѩ да сьєдинньше се с нами с вашею братнією нхъже преж(д)єрєтєньныиъ ради ѿтрьгосте се ѿкрьвєноиь лицеиь славоу г(оспод)ню вьсьгласнѣ сь єдинєнниѩ сь прьвославною вѣрою оуѕриіь (262а,2/1−8) да бјежите од таквих дјела Цркви Божјој, да сјединивши се у православној вјери с нама, од које сте због горе наведеног отпали, да откривена лица гледамо славу Божију.

28 Кончаревић 2017: 13.

29 В. Верешчагин 1997; Вендина 2002; Пападопулос 1998, и др.

догмата, јер са та два света догмата – догмата о Светој Тројици и догмат о Оваплоћењу који сачињавају суштину православља, стоји или пада целокупна хришћанска вера и Црква. У та два основна и свеобухватна догмата садржани су сви остали Свети догмати, сва тајна Бога Живог и Истинитог и његовог дела стварања и спасења света и човека у Христу“[30].

ѥдиносоуѭна отьцоу И410,21 јединосушна оцу; пльть неѥдиносоуѭноу наѩь приѥть господь 1/2,21–22 тијело Господа нашега није једносушно нама; ѥдиносильноу И326,3 једносилна (Пресвета Тројица); ѥдиноѡбразноѩоу И18,1 једнообразном; ѥдинотворноѩоу б(о)жьствоу И18,1 јединотворноме Божанству; ѥдиночедаго *sups.* И595,13 Јединородни; с(ы)на б(о)жиѧ ѥдиночедьна И410,17 јединородни; ѥдинодоушиѥ И380,10 једнодушје; чл(о)в(ѣ)колюбно вьчл(о)в(ѣ)чьша И17,13 човјекољубно се очовјечио; чл(о)в(ѣ)колюбиѧ прѣвеличьство И43,29/19 преизобиље човјекољубља; равноч(ь)стьноу И326,3/4 равночасна (Пресвета Тројица); прьвозданнаго чл(о)в(ѣ)ка И390,27 првосаздани човјек; самодвижьство И45,18/19 самопокретљивост (душе); соуѭьствоу самодвижнѩоу И10,18 самопокретљива суштина.

2.1.4. Сложенице које означавају врлине и својства хришћанског духовног живота – естетичка терминологија[31]. Ова тематска група настала, не само у процесу семантизације и преосмишљавања дохришћанског лексичког фонда у нови хришћански терминосистем, већ и грађењем нових термина, уобичајена је за високи стил српскословенског језика, за оригинална књижевна дјела српске средњовјековне књижевности посебно за химнографски и хагиографски богослужбени књижевни жанр.

бл(а)гобоиазньства И375,17 богобојажљивост; благоволениѥь И595,13 милост; бл(а)говѣствоуѥть И164,25 објављивати; бл(а)гогл(агол)иво И560,21 благоговорљиво; благодарениѥ И118,2/3 благодарење[32]; благодарениѥ И338,24 причешће; благодѣть И44,11 благодат; бл(а)годѣианиѥь И406,5 доброчинство; благолѣпноѥ свети о(ть)ци сьблюдающе И345,19 благолепно; проповѣдати благоразоуѩно И560,13 благоразумно; благородьнь рабь И655,18 благородни; благословить И518,15/16 благословити; бл(а)г(о)с(ло)вленниѥ[33] И388,1 благослов; благосоудьноу ѡт(ь)реченню И689,21 добропросуђен одговор; благооугодныѥ житиѥ И609,1 благоугодни; благооуханиѥ И567,22 миомирис; вь бл(а)гочьстивѣи пацети И24,26 блаженоупокојени; благоприѥтни И 244,30 добропримљени (да буду); благоприложьно И681,12 благонаклоно; бл(а)городнѥ И41,32 благородност; бл(а)готвореннѥ И218,1/2 благотворење, доброчинство; бл(а)говолно И431,4 добровољно; богобоиазнивыѩи ѩоужи И490,26 богобојажљиви; б(о)годьхновеныхь писании И580,24 богонадахнуто Писмо; богознаменниа И595,31 богознамење; б(о)голѣпьниа правила И46,7 боголепни; боголѣпныѥ И594,28 боголепије; б(о)гоносныхь ѡ(ть)ць И438,26 богоносни; И 234,28; боголюбивоѩоу цароу И269,30 богољубиви; б(о)голюбьць И559,29 богољубац; повелѣнии богоѩоудрыихь *sups.* И29,5 богомудри; богоприѥтьнѣ И319,25 богопријатно; бо(го)под(о)бнѣ И 623,31 богоподобно; богословноѩь гласоу И351,27/28 благословени; богооугоднѣ И320,1/2

30 Јевтић 2004, 102.

31 О византијској естетици в. Бичков 1977. и терминологији естетике аскетизма у оквирима српске средњовјековне културе в. Лазић 2008, и тамо наведеној литератури.

32 Хомонимна значења која су именице развиле у црквенословенском језику излазе из оквира овог истраживања. Као илустрацију наводимо неколико примјера: благодарениѥ И118,2/3 благодарење, благодарениѥ И338,24 причешће; бл(а)говѣриа n. И 436,21; побожност; бл(а)говѣрню n.И 431,11/12; И509,25/26 православље; прѣлюбодѣи И472,5 прељуба; прѣлюбодѣи И528,7/8 прељубник 528,12; 531,13; 701,24; и др.

33 Питање полисемије које се такође овом темом отвара остављамо по страни (нпр: еретичьскоѥ благословленниѥ неблагословленниѥ И257,9/10; 13/14,15/16 јеретичка просфора није благослов).

богоугодно; б(о)гословии И52,13 богословље; богохранимаго града И644,26 Богом чувани град; приложениѥмь богоугодныѩ И623,31 богоугодни; великодушьнь И558,31 великодушан; виноградь христовь И605,33 Христов виноград; добродѣтели И557,31 врлина; добродѣтелнаго житиꙗ И479,26 врлински живот; дльготрьпѣниѥмь И365,29/30 дуготрпљење; достословьнь И 212,24 достојан; достовѣрьнь И719,28 поуздан; животворещемоу кр(ь)стоу И461,14 животворећи; животворивоѥ тѣло И17,1 животвориви; крстообразьно лице знаменовати И545,25 крстообразно; любомоудрьствоваше И51,1 устројити (правила Сабора); м(и)лоср(ь)диꙗ И125,3/4 милосрђе; несребролюбивоу И590,21/22 несреброљубив; плодоношениѥ И71,17/19 приношење плодова; присноч(ь)стныѥ слоугы И410,13, заувијек поштованих слуга Божијих (свети Оци); смѣреномоудреꙗ И560,27/28 смиреномудреност; троудолюбиѥ И50,28/29 трудољубље; св(є)щенолѣпнь И625,13; свештенолепан (живот епископа); св(є)щенолѣпьно И18,2/3 свештенолепо; хр(и)столоубиваго ц(ѣ)с(а)ра И678,26 христољубиви; цѣломоудриѥ И510,6 цјеломудрије; цѣломоудрь И590,8/9; цјеломудрен; цѣломоудрьноѥ прѣбываниѥ И668,26/27 цјеломудрени; чедолюбиꙗ И690,9 чедољубље; еп(и)с(коу)пь человѣколюбьзнѣѥ да вьдасть заповѣдь И180,3 човјекољубније (умањити запрећење онима који се кају); чрьноризци И284,17 монах; чрьноризица И494,9 монахиња; чюдотворца И103,5 чудотворац.

2.1.5. Сложенице које означавају благоустројство Цркве. бл(а)гочиниѥ цр(ь)ковьноѥ И21,15 црквени поредак; всеч(ь)ст(ь)ноую цр(ь)ковь И51,12/13 свечасна црква; брачноѥ законоположениѥ И500,27/28 брачни закон; законохранителиꙗ (истина) И117,4 законочувар; законоуправило И1,3/4 законоправило; законьноповелѣваѥть И187,17 држање правила по закону; животописци И559,8 иконописац; мироосьвръшениѥ И328,25 мирочињење; книгы номоканонь ѥже сказаѥть законоуправило глоса на стр. И110 номоканон и законоправило; малъженьцемъ И109,22/23, брачник; новопоставлены еп(и)ск(оу)пь И132,3/10 новопостављени; новокр(ь)щенын И55,24 новокрштени; новопристоупльшаго къ сборнѣи црькви и кр(ь)стив(ь)шаго се И155,4/5 новоприступајући; новопросв(ѣ)щенын И245,11 новокрштени; новосаждены *sups.* И169,9 новообраћени у вјеру, новообраћеник; прьвопрѣстоластва И498,23 првопрестолство (епископски трон); прьвопрѣстолникь И442,16 првопрестолник (епископско старјешинство); прьвосѣдника И14,7 првопрестолник (антиохијски поглавар Цркве); прьвосѣдница И24,8 првосједница (старије жене које имају старјешинство над другим женама у цркви); прѣждеосвещеными сложеть И450,12 прађеосвећени (дарови); равнопричещениꙗ имати И308,6 једнако општење; равноѩстиѥ И50,3 иста канонска раван; равночьстьнь еп(и)с(коу)пь И303,15 једнаке части; роукоположениѥ И89,15 рукоположење; роукоположници И563,26 рукоположитељи (они који постављају епископе); славословиѥ И562,15 славословље; словословиѥ И546,24 славословље; св(є)щенопѣвце И439,11 свештенопојци; св(є)щенословиѥ И697,1 свештенословље; св(є)щеносьвръшаемо оброучениѥ И696,2 свештенообављено обручење (вјеридба); св(є)щенотворивыими молитвами И693,19 свештенодејствене молитве; сьсоудохранителю с(вѣ)тыѥ б(огородиц)е 377б,1/7 сасудохранитељ (цркве) Пресвете Богородице; трьс(ве)томоу пѣнию И464,15,26 Трисвето; оброучениѥмь равномощнимь браковъ И691,18 вјеридба равночасна браку; сыропоусьноую неделоу И601,26 сиропусна недјеља; единоживоущиѥ И434,5 мјеста која немају никакву заједницу ни с ким, који живе на усамљеним мјестима; единодушнымь слоужьбникомь И226,1 једнодушни саслужитељ.

2.2. Лексичко-семантичка група зловѣриꙗ **(јереси).** Једна од кључних историјских перспектива коју законоуправило на лексичком нивоу доноси јесте историја јереси. Као што је познато, сваки васељенски сабор сазиван је против неког „зломислећег јеретика“ под чијим јеретичким учењем су „обољевали“ градови. Трудећи се да се Свештено писмо истријеби и затре (П305), „горко безбожје“, „Цркви туђи на правовјерје ратници“ (П307), бројне јереси „које од времена Христовог доласка узрастоше и осмјелише се против Христове Цркве рат водити“ (П307) „сви који су са

папом прије много времена отпали од Саборне Цркве и отуђили се од јеванђељских, апостолских и отачких предања“ (П266), обогатили су лексички систем српскословенског језика бројним дериватима међу којима значајан удио чине сложенице. Књига „потпора“, књига „лијекова“, књига „одручења и разрјешења“ чија је тематика свеукупно усмјерена „на духовно исправљење“ (П182), саткана је од сложеница и неологизама којима је извршена номинација оних који „варајући и варани бивајући“ (П317), „наоштрише језик свој као змијин“ (П322), „клеветници хришћана“, „звјеролики народи“ (П328) који су своју мисао вербализовали у „баснотворење Мухамедово“ па „и до данас људе тресе и обмањује их служење исмаилћанско, тј. вјера сараценска“ (П300). У овој лексичко-семантичкој групи можемо издвојити неколико тематских група: 1) називи за вјеру и учења супротна правовјерју; 2) својства и особине проистекле из неког аспекта зломислећег учења; 3) називи јереси, јересоними; а у ову групу сврстали смо и сложене деривате који означавају лични гријех.

2.2.1. Сложенице којима је именовано ѕъловѣрніе или ѥресь. Лексичко-семантичку групу назива за вјеру и учења супротних *правовјерју* чине сложенице с коријеном ѕьл-. Деривати с коријеном ѕьл- још у старословенском језику развили су више значења од којих је примарно ‘безбожје, невјерје или јерес која дух невјерујућег човјека вуче ка злу’ (ѕълочьстьнъ, ѕъловѣрніе, ѕъловѣрьство);[34] ‘зловерје и кривоверје и јерес’[35]. Сложенице с корјеном ѕьл- у српскословенском језику високог стила, такође, имају статус теолошких термина и значење ‘крива, погрешна вјера’ > ‘вјера супротна правовјерју’ > ‘јерес, кривовјерје’[36] Као што грађа показује лексичко језгро првог дијела сложенице овог творбеног гнијезда: ѕълочьстьнь, ѕьловѣрніе, ѕъловѣрьство, ѕлоумоудрьн, ѕлоумысльнн, ѕлочьстивн, ѕловѣрно односно творбено-семантичко значење обје семантички прозирне лексичке компоненте од којих су лексикализовани наведени деривати, било је живо и чврсто инкорпорирано у лексички систем црквенословенског језика, као што је било живо у црквеној, друштвеној и културној свијести средњовјековног ареала“[37].

ѡть ѕловѣрніа прѣвратити павла И18,14/15; зловјерје, јерес; ѕловѣрнаіа повелѣніа ѕлыхъ ѥретикь И34,22/25 зловјерне заповјести злих јеретика; ѕловѣрно бывшаіа списаніа И12,29 безбожно настали списи; ѕловѣрныіе иконоборцє И26,15; зловјерни иконоборци; єдино приглашати погроуженіе ѕловѣрно єсть И137,21; 158,33 зловјерно, безбожно; ѕловѣрьноіе сложеніе И280,14/15 зловјерни; ѡ маркѣ скврьн(ь)нѣмь ѕлоумоудрьнѣмь єресиначєлницѣ и ѡ єдиноумоудрьнынъхъ єго 381б,2/11−13 *о Марку скверном и зломудром начелнику јереси и онима који мудрују исто као и он* П311; на македоніа ѕлоч(ь)стиваго И2/2,7/8 злочастиви; несторнієви ѕлочьстноумоу И12,33 злочасни, безбожни; ѕлочьстивии *sups.* И438,11/12 безбожници; хр(н)ста ѕлочьстивно раѕдѣлаіющаго И416,11/12 онај који Христа безбожно раздјељиваше; ѕлочьстивіа списаніа И25,28 безбожни списи; ѕлодѣнствоуютъ ѡ вьпрошеніихъ И10,27 злодејствују, изопачују питања; ѕлоумоудрьн несторни И29,27 зломудри, безбожни, нечастиви; ѕлоумысльнаго днѡскора И6,23/24 зломислени, безбожни, нечастиви; ѕлорасльнаіа єрес И564,5 злоникла, покварена јерес; ѕлѣм(оудрьствоуіе) И33,17 изопачено мислити; ѕлѣмоудрьствоуютъ И 247,13 изопачавати; ѕлѣсмѣющихъ *sups.* И34,9 злонамјерни; ѕловѣрнь *sups.* И273,21 зловјерник; инноѥзычьнци И551,33 незнабошци; инновѣрныхъ *sups.* И419,12 невјерник, јеретик; инновѣрьникь И464,29 невјерник, јеретик.

2.2.2. Јересоними. Ову тематску групу образују сложенице које су теже за разумијевање јер подразумијевају компетенције реципијената у уској сфери

34 Вендина 2002, 69.
35 Јевтић 2015, 291.
36 Никитовић 2014, 219.
37 в. Никитовић 2018в.

јересологије. Самим тим ове композите, по функцији јересоними, с творбеног аспекта представљају кондензаторе ширег реченичног контекста[38]. Пренос њиховог значења на савремени српски језик сам по себи не носи релевантне информације[39], као што не доноси ни пренос са грчког на српскословенски, тако да је за разумијевање њиховог семантичког садржаја потребно познавање ширег теолошког дискурса. Сам текст *Законоправила* даје објашњење суштине датог јеретичког покрета, његовог искривљеног учења или ритуалне радње, истовремено садржећи прагматичку перспективу која се пресудно рефлектовала на лексикализацију и семантизацију назива[40]. Због тога за ову тематску групу поред превода назива наводимо шири реченични контекст у коме се јересоним семантички реализовао.

богословѣдьцн 368б,1/11 богозналци, *богозналци јесу они који се зову и хулитељи који у неким ријечима и дјелима владике нашег Бога покушавају да пронађу Њему приписана лица* П299; богоумлн И602,19 богумили; б(о)гостр(ьс)тьныхъ ѥресь 384б,2/4 богострадални; б(о)гостр(а)стьнцн И601,15 богострадални, *Божанству приписују страдање* П226; водѣпрѣдстателн 377а,2/12–13 водопредстатељи, *они умјесто вина воду Богу приносе* П308; всескврьнн жндовн 374б,2/14 свескверни, свепрљави; законопрѣстоупнцн 359б,1/22 законопреступници; двобогы 371а,2/6 двобошци, који уводе другог Бога; д(оу)хобор(ь)цн 363а,1/10 духоборци, који хуле на Духа; змнюславещен 359а,2/15 змијославећи, *змију сматрају за блаженију од Творца* П308; злоимѣннтыѥ маркнѡньскыѥ ѥресн 376а,1/9–10; злоимене Маркионове јереси; нконобор(ь)цн 373б,2/23 иконоборци; нконожегьчнцхъ 392а,1/21 иконоспаљивачи; квръноотворнцн 361б,2/14 скверночинитељи, *своја тијела предају на блуд* П292; льжесказателн 369а,4/4 лажеказивачи, *они који неке главе Божанског писма Старог и Новог Завјета лажно износе, те их према своме мишљењу установљавају* П299; мрьтъводоушнин 368б,1/3 мртводушни, *они који сматрају да је човјекова душа подобна животињској и говоре да она пропада заједно са тијелом* П299; нетлѣн(ь)ночаѩтелн 367б,1/22 нетљеночајатељи, *исповиједају да је Тијело Господње од самог почетка нетрулежно* П298; прьвопрѣстолнцн 377а,1/10–11 првопрестолници; сл(ь)н(ь)цоушбращателн 368а,2/17–18 *они који сматрају да биљке, које се окрећу ка сунцу и крећу се за сунчевим зракама, имају неку божанствену силу која их подстиче на то кретање* П299; себепрѣтнкающен 338,1/13 *они који себе ометају* П300; ср(ьдь)цевѣдце 387б,1/6–7 срцезналци, *говоре да знају у ком стању су душе упокојених* П317; таскодроуг(ь)гн 377а,2/16 таскодрунзи, *називају се танскодрунзи на галатском језику, будући да* таскос *значи клин, а* друнгос *је ноздрва*[41] П308; тлѣн(ь)нослоужителе 389б,1/18 трулежислужитељи; трнбожнцн 377а,1/23 тробошци, *хуле на суштину и природу Свете Тројице* П315, трннбожнин 390б,2/15 тробошци; чл(о)в(ѣ)коѡбразнцн 377а,2/20–21

38 На овај врло занимљив творбени модел недовољно истражен у србистици пажњу скрећемо у: Никитовић 2014; 2012. О теоријском приступу о сложеници као кондензатору реченице и дискурса в. Бенвентист 1974, Гинзбург 2010, Никитовић 2014;2012.

39 За поједине називе из ове групе карактеристична је обрнута перспектива, тј. одликује их семантички феномен да је њихово значење у потпуности супротно денотативном значењу. Њихова творбено-семантичка структура, и семеме као компоненте лексичког значења, сврставају их у категорију деривата сакралног значења и правовјерне конотације: боговѣдьцн, ѥзнкомоудрьцн, троудолюбнцн, а не лексичко-семантичку групу зловјерја. У процесу номинације и лексикализације као и касније рецепције пресудан је, дакле, свеукупни језички контекст односно друштвени контекст и историја правовјерне Цркве, а не само књижевног жанра коме одређена лексичко-семантичка група припада (Никитовић 2018б, 720).

40 в. Никитовић 2018б.

41 *Њима је обичај да када говоре своје молитве, стављају прст десне руке у ноздрву, па по томе имају такво име на галатском, које гласи клинопобадачи П308.*

човјекообразници, *говоре да је Божанство човјекообразно* П315; хр(н)стораz(дь)рѣшнтелн 368б,1/23 христораздрешитељи, *они који говоре да је Господ наш Исус Христос послије васкрења из мртвих оставио своје тијело са душом на земљи и само с Божанством узашао на небо* П299; хлѣбоблюстелн ѥресн 360б,1/16 хљебочувари, *замијесивши тијесто с млијеком то у тајности дају својим сљедбеницима* П308; четыренадесетнницн 360б,2/14 четрнаестодневници, *у исти дан године прослављају Пасху без обзира у који дан буде четрнаести дан мјесеца* П291; ѥдинонест(ьс)твьнни 367а,2/8 јединоприродни; ѥдиновол(ь)нницн 369а,2/15 ѥдиноволныхъ ѥресн 377а,1/5−6 *они исповиједаше двије природе у Христу и једну ипостас али уче о једној вољи и једном дејству. Тиме оповргавају двије природе и јако личе на учење Аполинарија* П300; ѥzнкомоудрьцн 368б,1/23 језикомудраци, *уводе рођења, судбину, науку о звијездама, бајање с птицама, знамења, предсказања и врачања* П299.

2.2.3. Номинације проистекле из неког аспекта учења, активности, радње zьловѣрнꙗ. У овој семантичкој категорији налазе се сложенице које, такође, припадају ЛСГ zьловѣрнꙗ тј. јереси, које се односе на неки аспект активности, радњу, особину јеретичких учења. балванотворенниѥмь 355а,2/15-16 прављење кипова; баснь нословє 370б,1/1−2 причати измишљотине; ѥлиньскаꙗ баснотворенниꙗ И417,7/8 басне, измишљотине; баснословнꙗ нѣкаꙗ слагають И501,9 бајке неке измишљају; блоудодѣꙗннꙗ 379а,1/13 блудничење; дѣтогоубленнꙗ 379б,1/9−10 убијање дјеце; блѣдословнть 370б,1/4 брбљати, празнословити; блѣдословившихъ И417,16 који говоре наопако; несторнꙗ б(о)гоборьца оучителꙗ И12,23/24 богоборац; zаконопрѣстоупнникь И582,2/3 законопреступник; zвѣzдочьтць И259,11/12 читач звјезда; zвѣzдословнѥ И259,20 звјездозналци; богоуненавистьнни И573,17 они који су Богу мрски; велерѣчоующа И14,26 хулити још више; двоименнитаго анг(ел)а малахию И579,22 двоименог ангела Малахију; на македонꙗ доухоборьца хоулившаго д(оу)хъ с(вє)тьь И415,31 духоборац; идолапокланаѥмоую и с(вє)тоую иконоу И16,10 (називајући) идолопоклоном свету икону; идоложрьтвьноѥ брашно И189,13 храна која је жртвована идолима; идолослоужєннѥ И545,6/8 идолослужење; идолослоужитель И581,17 идолослужитељ; иконоборьноѥ неистовьство И51,5 иконоборно безумље; на арнꙗ нєьстивлаго ѥзыьскоѥ инобожнѥ или паче рєщи многоб(о)жнѥ И415,21 на безбожног Арија који проповједаше незнабожачко другобоштво штавише многобоштво; ꙗдоуще идоложрьтьвнаꙗ *sups.* 377б,2/10−11 да једу оно што је принијето на жртву идолима; льжєнденныхъ богъ И456,2 лажни; чоуждаꙗ списаннꙗ льжєнадписана И158,29 лажни; льжєпрописаныѥ книгы нєьстивыхъ И343,5 лажнодометнуте књиге (од стране безбожника); ѥрьтницн враzн трьпроклєтьн И12,17 триклети; соуѥмоудрьнаго ѥвьтꙗха И6,24 умишљено мудар, сујетан; нєчлов(ѣ)колюбьно И127,23 нечовјекољубно; (несторнꙗ) трьклєтаго И277,3 триклети; полихронꙗ младоомнаго старца И14,23−24 младоумни, незрели; И438,7/8; стоудодѣꙗннѥ 358а,1/5,12,25 бестидна дјела; идолослоужитєлє 371а,2/23 идолослужитељи; пльтоꙗденнꙗ 358б,1/16; 363а,2/9−10 (гнушање) једење меса; троудолюбьць паче же соуѥтроудьць 376а,2/19−20 трудољубац боље рећи залудтрудни; сыноѡ(ть)чьствоѩ 380а,2/16 синоотачаство, *учење* о *једној ипостаси Свете Тројице* П310; соуѥмоудрьномоу 382б,1/15 умишљено мудрим; соуѥсловнн 383б,2/3 сујетне бесједе; троудолюбнни 391а,1/8,19 трудољубни; трьѡканьнын И29,31 проклетник; многоглава и многоименнитоую ѥресь 385а,1/15−16 многоглава и многоимена јерес; чародѣꙗннѥ И712,11−30 врацбине; чародѣѥць И259,11/12 врач; чл(ѣ)коубнницоу И676,20 човјекоубица; И602,7,8 чл(ѣ)ковєкослоужєннѥ 370а,1/16 човјекослужење; х(рн)стороднцоу И416,17/18 христородица; чл(ѣ)ковѣкьроднца И30,11/12 човјекородица; ѥдиноплемен(ь)нницн нєьстиꙗ дроужьбницн 376б,2/24−25 истоплеменици, другови у безбожности; ѥдиноѥстьствьнынихъ И601,5 једноприродни.

2.2.4. Лични гријеси[42]. „Приклањајући се човјечијој немоћи, а бринући се за благообразност хришћанског живота“ (П280), *Књиге законије* кроз утврђени систем правила нуде „спасоносна исправљања“ не само за јеретике и расколнике већ и за: блуднике, прељубнике, врачаре, магове, крадљивце, пљачкаше гробова, лихваре, клетвопреступнике (погазитеље заклетве), вољне и невољне убице, многоженце: троженице и четвороженце, браколомце, мужеложнике, сребролупце, лихваре, славољупце, родоскрвнике, препредењаке, осветнике, и бројне, бројне друге – прави лексички витраж моралног посрнућа у свој пуноћи вишевјековног искуства живота осликан је и дат кроз систем правила и корака, омеђених „годинама кајања“. „Запрећења бише прописана за сваки гријех“ (П200). Треба имати у виду да овим радом издвајамо само двокорјенске деривате тј. сложенице којима су означени неки од гријехова.

блоудодѣаннїе И517,8,17,23 блудочинство; братоѹбица И145,19/20 братоубица; властолюбцъ И129,30 властољубац; боуѥсти доушетленныѥ И606,11 душетрулежна надменост; грьдопомышленїе И220,2 охолост; дѣтегоубьнаꙗ (быльнаꙗ) И203,29 (биље) којим се убијају нерођена дјеца; ѕаимодавьць И183,11 зајмодавац; двоженць И503,9 двоженац, онај који је два пута жењен; ѕлодѣи И126,22, злочинац, злотвор; ѕлодѣло И494,27 злодјело; ѕлохитьрства И537,23 зле вјештине; ѕлохитрьнаꙗ дѣла И259,16; препредењачка дјела; ѕвѣроꙗдинноу И102,30/31 (који једу) оно што је од звјери једено; льжѣꙗсвѣдѣтельствꙋщихъ прѣѕвꙋтерѣхъ И618,18 који лажно свједочи; крьвомѣшенни снрѣчь ѡ бѣѕаконныхъ брацѣхъ И 115,21 крвосмијешање тј. безакони бракови; лицемѣрнїе И224,8/9 лицемјерство; лихоимьство И308,4 лакомост, похлепа; лихоимствовати И573,9/10 лихварити; любоден моужь И514,11 прељубник; любодѣнство И585,6 прељуба; любодѣꙗнни И146,26/29 блуд; любодѣница И720,8 прељубница; любодѣѥць И202,32 прељубник; малодоушнїе И582,5 малодушност; малодоушьноѥ волѥ И437,7 малодушни; многоженце И208,6 многобрачник, који је имао више бракова (троженци и четвороженци); моужеложникь И533,33 мужеложник; моужелѣганни И101,5 мужелоштво; неблагодарны И670,31 незахвалан; пльтолюбивомоу житню И513,21 тјелољубиви; прѣлюбодѣꙗннїе И504,21/22 прељубочинство, прељуба; прѣлюбодѣꙗнїе И513,30 гажење завјета; прѣлюбодѣи И472,5 прељуба; прѣлюбодѣи И528,7/8 прељубник; прѣлюбодѣница И422,5 прељубница; прѣлюбодѣннаго грѣха И512,13 гријех прељубочинства; прѣлюбодѣнничскоѥ ѕапрещенїе И295,17 (да се подвргну) запрећењу (епитимији) за прељубочинство; прѣкословнїе И356,32; противљење, противјечност; самовластиꙗ И76,28 самовоља; самовластнаго житиꙗ И627,6 самовољни; самовольства И358,25 самовоља; сластолюбивомоу (животоу) И201,10 сластољубиви; смѣхотворнѥ хитрости И364,15 смјехотворне вјештине (ѕабавлеаци, свиральникь, глоумьць); светотатьство И304,6 крађа свештених ствари; св(е)тотатьство И432,5 *метаф.* крађа светиње (свођење епископа на презвитерску раван); светотататьць И304,2 лопов свештених ствари; сребролюбнїе И328,20 сребролубље; стоудодѣꙗннѥль И199,21 бестидност; трьженьць И503,10 троженац, онај који је три пута жењен; четырижденце И 208,10 који је четири пута жењен; чрѣвоугодиїе И562,8 стомакоугађање.

2.3. Сложенице општеупотребне семантике.

бл(а)госѥтаньно И48,11/12 прегледно (направио збирку); прѣждерѥтенаꙗ И27,29 пријеречена; благоуханными вонꙗми И486,31 пријатни (мириси); братоучеды И451,1,2 братићи; велегласно И308,29 бучно, на сав глас; велелѣпнїе И690,17 велелепност; вельлѣпнаго комита 663,14 велелепни; достословными свѣдѣтели И590,6/7 вјеродостојни (свједоци);

42 Тематска скупина личних гријехова не припада семантичкој групи зловјерја, али због семантичког садржаја лексике која је такође у опозицији према Божанском принципу, љепоти и доброти као естетичким категоријама за ову прилику смо их сврстали у ЛСГ са семантичком компонентом ѕьл-.

дворазоумиѥль И369,16 двоумљење, сумња; виноградь И296,2 виноград; вельблоудицоу 372б,1/3 мала камила; дѣтородныи оудь И85,20 дјетеродни; дѣтотворениꙗ И668,2 рађање дјеце; землѥмѣрныими замишлении 363б,1/15–16 земљемјерне, геометријске представе; инородна сестра И534,33, полусестра; книгохраниль́ницоу И687,1 библиотека; книгохраниителю И636,11/12 библиотекар; коурогласениѥ И164,11 зора, оглашавање пијетлова у зору; крьчмница бо винопродавни храмь именоуѥть се И424,23 крчма; медвѣдь И454,3 медвјед; мимогредоущихъ еп(и)ск(оу)пь И75,11 (епископи) који пролазе (кроз епархију); мимошьдшиѥь треѥь лѣтоѥь И570,6 протекле три године; мимотекоущаго мира И447,2 пролазни свијет; мирьскими чловѣкы равносподобита се И319,11 изравнали су се са заједницом мирјана; многочлов(ѣ)чьнь градь И312,11 многољудан град; многометежныѥ боуре житиꙗ И446,11 многометежне буре живота; многоцѣно оукрашени И447,10; многоцѣньныхъ ризахъ И43,12/13 скупоцјене ризе; неродословьнь 394а,1/3 без родослова; новомѣсечии И586,11 новомјесечје (женски циклус); прьвообразьна И11,17 првенствено; полоунощниꙗ И466,21 поноћ, прьвообразныхъ И411,5/6 првобитних; присноплметнии И418,25 увијекпомињани (оци); обычаꙗ прѣждеодрьжещихъ И556,5 који су се раније држали; поутьшьствоуѥ И352,18 путовати; родословиѥ И454,17 родослов; родословноу 370б,1/4 родослов; самоборьць И160,20 такмичар, учесник у трци кочија; равномощьно И500,23 подједнако моћно; равновещають сь свещеными правилы И51,24,25 једнаке, равне; разнолежещихъ главь И623,23 различитих глава (књиге); соугоубн И489,20 двоструки; странноприѥмницѥ И703,24 гостопримнице; странноприѥмьства И243,37 гостопримство; страноприѥмникъ И703,21 гостопримац; самодрьжца И306,27 самодржац; самовидци И624,33 очевидац; адама самовластьна И391,21 самовластан; самотворна да боудеть И561,10 самотворан; смьртоносныѥ болѣзни И403,26 смртоносне болести; соугоубьства И36,26 удвојене (ријечи); трид(ь)невнѣн мрьтвости тѣлесе 2а/1,5–6 тридневни; трьлѣтномоу врѣмени И629,20 трогодишње; четврѣногыми скоты И198,5 четвероножни; чиноначалникы И15,22/23 предводник.

Иако лексичко и творбено значење сложеницу с творбеном базом единомысльн- сврстава у ред општеупотребне лексике у *Законоправилу* ова сложеница често означава неког од присталица јеретичког покрета или неки други покрет зла: калестина беста единомысльна И390,32 једномишљеник; единомысльникы ереснихъ И26,6 једномишљеници у јереси; единомыслещи И11,22 јединомишљеници Оригену; единод(оу)шьно створеть нѣтто зло И88,8 једнодушно.

3. Закључак. Радом којим је дат приказ сложеница као специфичне лексичке и творбене категорије црквенословенског језика покушали смо да одшкринемо врата пребогатог и разноврсног философско-теолошког појмовника, и уопште лексичког система српског средњовјековља у капиталном средњовјековном правном кодексу – *Законоправилу Светог Саве*. Дијахронијска истраживања језика омогућавају сагледавање опозитивног односа *правовјерја* с једне стране и *зловјерја* и његових деривата с друге стране, потврђујући да се принцип борбе добра и зла, божанственог и греховног у човјеку рефлектовао на лексичком плану. Грађа, разврстана према критеријуму правилности/неправилности вјере, онако како су је у првим вијековима хришћанства дефинисали Свети Оци, а *Законоправилом* утврдио Свети Сава, показује да је антонимија основни лексички однос, не само лексичко-семантичких група назива за вјеру правовѣрниѥ – зловѣрниѥ, већ семантичког поља вјере у цјелини. У складу са значењем двокорјенске лексике методологијом семантичких поља класификација је извршена у три лексичко-семантичке групе: 1) а) сложенице којима је именована правиꙗ / правовѣрниꙗ вѣра и њени синоними; б) сложене ономастичке лексеме из сакралне сфере; в) сложенице којима су означени садржаји који су у вези са догматима правовјерне Цркве; Тројична и друга терминологија; г) сложенице које означавају врлине и својства хришћанског духовног живота – естетичка терминологија; д) сложенице које означавају

благоустројство Цркве; 2) а) сложенице којима је именовано ѕловѣрнѥ и његови синоними; б) јересоними; в) особине, активности и радње проистекле из неког аспекта ѕьловѣрнꙗ; г) лични гријеси; и 3) општеупотребна сложена лексика.

Извори

Законоправило или номоканон Светог Саве. Иловички препис 1262. година, фототипија. Приредио и прилоге написао Миодраг М. Петровић, Горњи Милановац: Дечје новине1991.

И: *Законоправило Светога Саве 1*. Приредили и превели: Миодраг М. Петровић и Љубица Штављанин Ђорђевић. Београд: Историјски институт, 2005.

СП 2013: *Сарајевски препис Законоправила Светог Саве из XIV вијека*, фототипија. Приређивачи: проф. др Станка Стјепановић и јеромонах Серафим (Глигић). „ДАБАР“ Издавачка кућа Митрополије дабробосанске, 2013.

П2015: *Сарајевски препис Законоправила Светог Саве из XIV вијека* – превод, Слободан Продић, Братство манастира Добрунска Ријека и Станка Стјепановић. „ДАБАР“ Издавачка кућа Митрополије дабробосанске.

Литература

Бенвенист, Эмил (1974): *Синтаксические основы именного сложения* In: Общая лингвистика. – Москва: Прогресс, 241−259. /Fondements syntaxiques de la composition nominale. *Bulletien de la Societe de linguistique de Paris* 62, 1967, 15-31.

Бичков, В. Виктор (1977): *Византијска естетика*, *теоријски проблеми*. Београд: Просвета.

Богдановић, Димитрије (1979): Крмчија Светога Саве. Међународни научни скуп *Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање*. Београд (1976), 91–99.

Брија, Јован (1977): *Речник православне теологије*. Београд: Хиландарски фонд Богословског факултета СПЦ.

Буйленко, И.В. (2012): Лексико-семантические объединения слов. Электроный научно-образовательный журнал ВГСПУ „Грани познания“ №5(19) Декабрь 89–92, www.grani.vspu.ru

Вендина, Т. И. (2002): *Средневековый человек в зеркале старославянского языка*. Москва: Индрик.

Вендина, Т. И. (2002а): Словообразование как источник реконструкции языкового сознания. *Вопросы языкознания*, 42−72.

Верещагин, Е. М. (1997): *История возникновения древнего обеславянского литературного языка*. Переводческаяя деятельность Кирилла и Мефодия и их учеников. Москва: Мартис.

Гинзбург Е. Л. (2010): *Словообразование и синтаксис*. Москва: Книжный дом „Либроком“.

Грковић-Мејџор, Јасмина (2001): *Питања из старословенске синтаксе и лексике*. Лингвистичке свеске 1. Нови Сад: Филозофски факултет.

Драгичевић, Рајна (2014): Различити теоријски приступи префиксацији у словенској творби речи. *Slavische Wortbildung im Vergleich.Theoretische und pragmatische Aspekte*, Swetlana Mengel (Hg.), Berlin,: LIT-Verlag Dr. W Hopf, (= Slavica Varia Halensia, Bd. 12), 60–72.

Ефимова, В. С. (2006): *Старославянская словообразовательная морфемика*. Москва: Российская академия наук, Институт славяноведения.

Јевтић, Атанасије (2001): *Духовност православља*. Библиотека Пут, књ. 8, Београд.

Јевтић, Атанасије (2004): *Богословље Светог Саве*. Врњци-Требиње: Манастир Тврдош и Братство Св. Симеона Мироточивог.

Јевтић, Атанасије (2015): *Патрологија. Књ. 1, Црквени Оци и писци прва три века историје Цркве*. Епископије: Захумско-Херцеговачка, Западно-Америчка и Православни Богословски факултет Београдског универзитета, Београд-Требиње-Лос Анђелес.

Кончаревић, Ксенија (2017): *Језик и религија: појмовник теолингвистике*. Београд: Јасен.

Лазић, Милорад М. (2008): *Српска естетика аскетизма*. Хиландар: Библиотека Тавор.

Милаш, Никодим (2005): О каноничним зборницима православне цркве. Крмчија Савинска [1884] *Аутобиографија. Студије. Чланци*. Дела Никодима Милаша, Књ. VII. Београд –Шибеник: Истина, издавачка установа епархије Далматинске, 389−479, 479−510.

Никитовић, Зорица (2014): *Сложенице у оригиналним српскословенскит споменицима сакралног карактера*. Бања Лука: Филолошки факултет.

Никитовић, Зорица (2012): Сложеница као резултат синтаксичко-семантичке компресије или Реченица као творбена база сложенице. *Српски језик* XVII, Студије српске и словенске, серија I, година XVII, 237−256.

Никитовић, Зорица (2018а): Рецепција *Законоправила Светог Саве* из XIV вијека. Зборник с научног скупа *Наука и стварност*. Филозофски факултет Универзитета Источно Сарајево, 291−311.

Никитовић, Зорица (2018б): О јересонимима у *Законоправилу Светог Саве*. *Црквене студије*. Центар за црквене студије, 15, Ниш, 707−721.

Никитовић, Зорица (2018в): Семантичко поље назива за вјеру у *Законоправилу Светога Саве* (1219). Зборник са Научне конференције *Српско писано насљеђе и историја средњовјековне Босне и Хума* одржане 19-20. јуна 2017. године у Андрићевом институту у Андрићграду у Вишеграду 247–271.

Пападопулос, Стилијан (1998): *Теологија и језик*. Србиње – Београд – Ваљево – Минхен: Универзитетски образовани хришћански богослови – Хиландарски фонд – Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић".

Родић, Никола (1985): Крмчија као извор нове лексике. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 14/1, 79−85.

Соловјев А. В. (1932): Светосавски номоканон и његови нови преписи. *Братство* XXVI, 21–43.

Троицки, С. В. (1952): *Како треба издати Светосавску Крмчију (Номоканон са тумачењима)*. Споменик CII, Нова серија 4, Београд: Српска академија наука, Одељење друштвених наука.

Турилов, А. А. (2013): О датировке и происхождении двух сербских пергаменных списков Святосавской Кормчей. *Славянский альманах* 2012. Москва: Индрик, 43–62.

Цејтлин, Р. М. (1977): *Лексика старославянского языка*. Москва: Издательство „Наука".

Щапов, Я. Н. (1978): Византийское и южнославянское правовое наследие на Руси в XI−XIII вв. Москва, 117−158.

***

Reinhart, Johannes (1985): Leksički slojevi u svetosavskoj krmčiji. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 14/1, 67−78.

Yule, George (1996): *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 3−16.

Zett, Robert (1970): Zett. *Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposita im Serbokroatischen*. *Die alteserbische Periode*. Köln – Wien: Böhlau Verlag.

Zorica Nikitović

COMPOUNDS IN ST. SAVA'S *NOMOCANON*

The paper presents an overview of compounds used in St. Sava's *Nomocanon*, a book crucial for obtaining independence of the Serbian Church in 1219, which is regarded as a special lexical layer denominating specific contents of an existential participation in the Domostroy of the salvation and participation or a retreat from the apostolic Truth. The material is perceived according to the criterion of regularity/irregularity of the faith, in a way defined by the Holy Fathers in the first centuries of the Christianity and established in Nomocanon by St. Sava. As illustrated by the analysed material, the criterion of antonymy presents the basic lexical relationship of not only lexico-semantic groups containing the terms for the faith правовѣрнѥ / зловѣрнѥ but also the semantic field of faith in general. Therefore, in accordance with the meaning of the two-stem lexis, and using the methodology of semantic fields, the classification is performed in three lexico-semantic groups: 1) a) compounds used for naming праваꙗ / правовѣрнаꙗ вѣра and its synonyms; b) complex onomastic lexemes from the sacral sphere; c) compounds used for naming contents related to the orthodox Church dogmas; the terminology of the Holy Trinity and other terminology; d) compounds used for naming virtues and characteristics of the Christian life; e) compounds denoting the Church order; 2) a) compounds used for naming зловѣрнѥ and its synonyms; b) heretical lexis; c) characteristics, activities and actions derived from some aspect of зьловѣрниꙗ; d) sins; and 3) complex lexis in general use.